

ВОЈНИ СУДОВИ У СУДСКОМ СИСТЕМУ СФРЈ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Војни судови су редовни судови који суде о кривичним делима војних лица и одређеним кривичним делима других лица која се односе на народну одбрану и безбедност земље, као и другим правним стварима које се односе на спорове у вези са службом у Југословенској народној армији. Због специфичности и значаја службе, потребе народне одбране и безбедности земље, од оснивања судова и данас у Југословенској народној армији, као део јединственог система власти (и самоуправљања) радничке класе и свих радних људи, постоје војни судови чија се функција уређује на нивоу Федерације.

1. Развој војних судова до Устава од 1974. године

Војни судови су настали у току народноослободилачке борбе и социјалистичке револуције, као њени значајни органи. У почетку су вршили функцију као редовни судови образовани при војним јединицама, а од 1943. године прерастају у самосталне судове. Уредбом Врховног штаба НОВ и ПОЈ о војним судовима од 1944. године, а затим Законом о уређењу и надлежности војних судова од 1945. године („Сл. лист ДФЈ”, бр. 65-45), одређено је да војни судови врше функцију суђења за кривична дела војних лица) и невојних лица — за одређена кривична дела) и кривична дела ратних заробљеника. Највиши судски орган за Југословенску народну армију био је Врховни суд Демократске Федеративне Југославије. Законом о изменама и допунама овог закона од 1946. године уведен је као највиши судски орган за Југословенску народну армију — Врховни суд Југословенске народне армије са седиштем у Београду („Сл. лист ФНРЈ”, бр. 58—46). Највиши суд у армији вршио је надзор над радом свих војних судова, а виши војни судови над радом нижих војних судова. Суђење се обављало у већу састављеном од председника већа или његовог заменика и двојице судија. Свако веће је имало секретара који је морао бити официр и правник по струци. Председника, његове заменике и судије Врховног војног суда бирала је и разрешавала Скупштина Федеративне Народне Републике Југославије на заједничкој седници оба дома, а судије осталих судова, председнике и заменике постављао је Врховни командант Југословенске армије. Судије су независне и суде по закону.

Следећу етапу у развоју војног судства представља доношење Закона о војним судовима од 1947. године („Сл. лист ФНРЈ”, бр. 105—47). Тек је овим законом прописана надлежност војних судова да суде и у споровима о накнади штете коју војна лица причине држави у вршењу службе, с тим да је Влада ФНРЈ уредбом могла ставити у надлежност војних старешина расправљање о накнади штете чији износ не прелази суму од 10.000 динара. О накнади штете у првом степену судили су првостепени војни судови у саставу од једног судије и 2 судије-поротника, а о жалби против ове одлуке судио је Врховни војни суд у већу састављеном од три судије (јер у његовом саставу није било судија-поротника). О захтеву за заштиту законитости, против правоснажних одлука првостепених војних судова, судио је Врховни војни суд у општој седници. Законом о изменама и допунама Закона о војним судовима од 1950. године („Сл. лист ФНРЈ”, бр. 11—50), одређено је да су војни судови надлежни за суђење и у споровима за накнаду штете коју војна лица учине држави у вршењу службе, с тим да Влада ФНРЈ може уредно прописати посебне одредбе о материјалној одговорности према држави како војних лица тако и грађанских лица на служби у Југословенској народној армији. Постојали су првостепени војни судови (чија је надлежност била одређена по „војно” територијалном принципу, а поједини војни судови могли су се установити и за одређене војне јединице) и судили су на основу закона. Војни суд су сачињавали председник суда и судије, а у првостепеном војном суду и судије-поротници који врше судску дужност. Судије су морале бити официри правне струке и вршили су своју службу као редовну дужност, а судије-поротници официри или подофицири који су судску функцију вршили поред редовне службе. И једне и друге, на предлог Министра народне одбране, постављао је (судије) односно одређивао (судије — поротнике) Врховни командант оружаних снага. Суђење се обављало у већу од три члана (у првостепеном војном суду два члана са судије-поротници а један судија) а у Врховном војном суду, када је одлучивао о захтеву за заштиту законитости, одлучује у општој седници коју сачињавају све судије тога суда. Врховни војни суд одлучивао је и о сукобу надлежности између појединих првостепених војних судова и имао право да даје упутства по питањима судске праксе из надлежности војних судова (упутства су доношена у општој седници). Председник Врховног војног суда подизао је захтев за заштиту законитости против правоснажних одлука војних судова, којима је повређен закон.

Уредбом о материјалној одговорности војних лица и грађанских лица на служби у ЈНА од 1950. године („Сл. лист ФНРЈ”, бр. 11—50) чији је прецишћени текст, са изменама и допунама, под називом Уредба о материјалној одговорности војних лица, објављен 1959. године („Сл. лист ФНРЈ”, бр. 21—59), одређено је да се о материјалној одговорности војних лица расправља по одредбама Закона о Југословенској народној армији и одредбама ове Уредбе. Према прописима Уредбе, војно лице или грађанско лице на служби у ЈНА, које у вези са вршењем службене дужности, односно службе својом кривицом учини штету држави, било је дужно да ову штету надокнади) ако је штета учињена службеном радњом или актом, захтевала се намера или крајња непажња). Ако је штета исплаћена, федерација

је имала право на регресни захтев по одредби чл. 146. ст. 2. Закона о Југословенској народној армији.

О накнади штете причињене федерацији до износа од 5,000.000 динара одлучивао је решењем државни секретар за послове народне одбране, а војни суд пресудом ако штета прелази овај износ. О регресном захтеву федерације, одлучивао је искључиво суд. Против решења надлежног старешине о накнади штете могла се изјавити жалба (са суспензивним дејством) надлежном вишем војном старешини, а против другостепеног решења или против првостепеног против кога је жалба искључена, лице које је обвезано да штету накнади могло је (у року од месец дана да доставе решење) поднети захтев такође са суспензивним дејством (да о штети одлучи војни суд. О штети насталој дисциплинским преступом могао је одлучити дисциплински суд, сходно одредбама Закона о кривичном поступку о расправљању имовинско-правних захтева а против пресуде Вишег војног дисциплинског суда (донетој по жалби на одлуку првостепеног дисциплинског суда) којом је одлучено о накнади штете, могао се (у року од месец дана од доставе пресуде) поднети захтев да о штети одлучи војни суд (са суспензивним дејством). Против пресуде првостепеног војног суда могла се изјавити жалба Врховном војном суду.

Доношењем Закона о Југословенској народној армији 1964. године, престаје да важи поменута Уредба, а материјална одговорност војних лица регулише се одредбама тог закона („Сл. лист СФРЈ”, бр. 52—64).

Према одредбама тог Закона, војно лице дужно је да накнади штету коју је за време вршења службе својом кривицом нанело федерацији. За штету нанету службеном радњом, службеним актом или мером, тражи се намера или крајња непажња, а војник одговара за штету само ако је учинио намерно или из крајње непажње (чл. 244).

Федерација одговара за штету коју грађанину или правном лицу нанесу војна лица својим незаконитим и неправилним радом у вези са вршењем службе, а за остале штете одговара по општим прописима о накнади штете. Федерација има право на регресни захтев само ако је штета учињена из крајње непажње и која застарева у року од шест месеци од дана исплата. О захтеву грађанина за накнаду штете одлучује суд опште надлежности. Пре покретања спора, обавезно се подноси захтев Државном секретаријату за народну одбрану — Војном правобранилаштву ЈНА ради решења захтева ван спора, а ако се о захтеву не реши у целини или се не донесе одлука у року од три месеца од дана подношења захтева може се подићи тужба код надлежног суда.

О накнади штете учињене федерацији од стране војног лица решава војни старешина или војни суд. О регресном захтеву федерације, увек је надлежан војни суд. Ако су штету нанела заједно војна лица и невојна лица, о накнади штете одлучује суд опште надлежности (чл. 251) Старешине воде поступак за накнаду штете по одредбама Закона о општем управном поступку.

Ако обавезно војно лице на накнаду штете изјави да одбија да исплати штету (делимично или у целини) на коју је обавезано решењем надлежног старешине, без одлуке војног суда, може поднети приговор органу који је донео решење (приговор је суспензиван) који га услупа вој-

ном правобранилаштву које, ако нађе да за то има основа, тужбом покрене спор код суда.

Законом о војним судовима од 1954. године („Сл. лист СФРЈ”, бр. 52—54 одређено је да су војни судови редовни судови за суђење о кривичним делима војних лица и о другим предметима који су им стављени у надлежност и да уставна начела о судовима важе и за војне судове. Војни судови су првостепени војни судови и Врховни војни суд, а надлежни су да суде, поред кривичних ствари, о накнади штете. У грађанским стварима првостепени војни суд је надлежан да суди спорове о накнади штете коју учине држави војна лица или грађанска лица на служби у ЈНА у вршењу своје службене дужности, као и о захтеву државе за накнаду штете која је исплаћена услед незаконитог рада војних лица односно грађанских лица на служби у ЈНА.

Врховни војни суд је највиши војни суд у СФРЈ који обезбеђује јединствену примену закона од стране свих првостепених војних судова, а поред кривичних и управних ствари: одлучује о жалбама против одлуке првостепених војних судова донетих о накнади штете: о захтеву за заштиту законитости против правоснажних одлука првостепених војних судова: решава у првом степену о управним споровима и о сукобу надлежности између првостепених војних судова. Већа Врховног војног суда имају право и дужност да првостепеним војним судовима дају примедбе о недостацима у суђењу који су запажени приликом решавања о правним лековима. Ако се ови недостаци појављују код више судова или ако су већег значаја, председник већа обавештава о томе председника Врховног војног суда, који може свим или неким судовима указати на ове недостатке. Правна схватања изражена у примедбама већа Врховног војног суда или његовог председника, нису обавезна за првостепене војне судове. У Врховном војном суду се обавезно води евиденција судске праксе.

Одлуке војног суда може мењати и укидати, по правилу, само надлежни војни орган (суд) у законитом поступку, а у којим случајевима Савезни врховни суд одлучује по жалби против одлуке Врховног војног суда и оцењује законитост одлука тог суда, одређује закон.

Војни судови суде у већима која су састављена од судија или од судија и судија-поротника а председава им увек судија. Веће првостепеног војног суда састављено је од двојице судија-поротника и једног судије — када суди грађанске ствари, а када одлучује о накнади штете један судија-поротник мора бити официр службе а други судија-поротник официр или војни службеник официрског ранга. Кад Врховни војни суд одлучује о жалбама против одлука првостепених војних судова донесених у споровима за накнаду штете и у управним споровима, веће је састављено од двојице судија и једног судије-поротника (судије-поротници у овом суду морају бити официри), а када решава о захтеву за заштиту законитости веће је састављено од двојице судија и тројице судија-поротника.

Врховни војни суд на општој седници (коју сачињавају све судије тог суда са председником који председава седници и која одлучује већином гласова свих судија а за пуноважно одлучивање потребно је присуство две трећине чланова опште седнице) утврђује мишљење о потреби

доношења или измена војних закона или других војних прописа, предлаже правила о свом унутрашњем пословању и пословању првостепених војних судова и утврђује свој годишњи распоред послова.

Оснивање, односно укидање, седиште и територијалну надлежност првостепених војних судова одређује Врховни командант оружаних снага.

Судије и судије-поротнике поставља и разрешава Врховни командант оружаних снага. За судију може бити постављен само официр правне службе који је завршио правни факултет и положио испит за капетана правне службе, судијски или адвокатски испит, а за судију Врховног војног суда истакнути судија првостепених војних судова и официри правне службе чина потпуковника или вишег ранга. За судију-поротника може бити постављено само војно лице старије од 27 година живота.

Судије суде по закону и по слободном судијском уверењу и не одговарају за дато мишљење у суђењу (осим ако је реч о кривичном делу), и не могу бити притворени или стављени у истражни затвор због кривичног дела учињеног у службеној дужности без одобрења Врховног команданта оружаних снага.

Судије и судије-поротници одговарају: кривично (за сва кривична дела учињена у служби или ван ње), дисциплински по војним дисциплинским прописима) за повреде дужности или угледа судијске службе (и материјално) за штету коју учине држави својим незаконитим радом). Држава одговара за штету коју судије и судије-поротници својим незаконитим радом учине грађанима или правним лицима, а исплаћени износ штете држава може тражити од судије или судије-поротника само ако су штету нанели намерно или из крајње непажње.

Судије су професионалци, а судије-поротници врше функцију по часно и бесплатно.

Против правоснажне одлуке првостепеног војног суда о накнади штете, којима је повређен закон, а у којима Врховни војни суд није решавао поводом правног лека, Војни тужилац ЈНА има право да подигне захтев за заштиту законитости Врховном војном суду у року од шест месеци по правоснажности одлуке. Војни тужилац ЈНА има право да подигне захтев за заштиту законитости и пред Савезним врховним судом против правоснажних одлука Врховног војног суда донесених по правним лековима против пресуда првостепених војних судова у споровима за накнаду штете, ако је тим одлукама повређен закон у року од шест месеци по правоснажности одлуке.

Следећу етапу у развоју војних судова представљало је доношење Закона о војним судовима од 1965. године („Сл. лист СФРЈ”, бр. 7—65) са изменама и допунама од 1967. године („Сл. лист СФРЈ”, бр. 54—67) чији је пречишћени текст објављен 1969. године („Сл. лист СФРЈ”, бр. 51—69). По одредбама овог Закона, у складу са променама извршеним у друштву уопште и судском систему, војни судови добијају нове функције које представљају значајне чиниоце њиховог учвршћења и даљег успешног развојка у правцу прилагођавања општем напретку нашег социјалистичког друштва.

По одредбама тог Закона војни судови су специјализовани судови за суђење кривичних дела војних лица и одређених кривичних дела других

лица, као и за одлучивање о другим правним стварима које се односе на спорове у вези са службом у Југословенској народној армији и врше судску функцију у јединственом судском систему Социјалистичке Федеративне Републике Југославије. Они прате и проучавају односе и појаве запажене у свом раду а нарочито они који су од интереса за народну одбрану, остваривање права војних лица и законитост рада војних органа. У војним судовима се проучавају и питања од значаја за уједначавање судске праксе и за правилну примену закона, а на основу својих запажања и проучавања питања стављају предлог војним органима ради предузимања мера за сузбијање и отклањање друштвено опасних и штетних појава и за учвршћење законитости. О примени закона и проблемима свога рада они обавештавају Врховног команданта.

Рад војних судова је јаван и јавно се обезбеђује нарочито јавним расправљањем пред судом (које се законом у појединим случајевима, као и код осталих судова, може искључити), давањем обавештења о току судског поступка, под условима утврђеним законом, обавештавањем важнијих судских одлука. Војни суд првог степена покреће иницијативу код Врховног војног суда ради давања предлога за покретање поступка за оцењивање уставности или законитости, ако приликом одлучивања о поједином питању у току поступка сматра да закон који треба применити није у сагласности са Уставом Југославије. У таквом случају застаје се са поступком док се не прими обавештење од Врховног војног суда да овај неће предложити покретање поступка за оцењивање уставности или законитости, а ако Врховни војни суд покрене поступак не може се наставити поступак пре него што Уставни суд Југославије донесе одлуку поводом предлога. Ако Врховни војни суд не прихвати иницијативу војног суда првог степена за покретање поступка за оцену уставности или законитости, обавештава о томе Врховни суд Југославије. Врховни војни суд може тражити од првостепених војних судова податке у вези са применом закона о проблемима који се појављују у суђењу, као и друге податке који су потребни за проучавање појединих питања која се појављују у раду. Код Врховног војног суда води се евиденција података о појавама и односима запаженим у раду судова, као и евиденција судске праксе.

Поред суђења у већима, као правило у раду, уводи се могућност да у одређеним стварима из надлежности војног суда првог степена суди судија појединац тог суда. Он суди спорове о имовинско-правним захтевима за које је по одредбама закона о парничном поступку одређена стварна надлежност судије општинског суда.

Кад војни суд првог степена суди у споровима за накнаду штете један судија-поротник мора бити активно војно лице одговарајуће службе, а кад Врховни војни суд одлучује по жалбама против пресуде нижих судова донесених у споровима о накнади штете, или кад одлучује у управним споровима, веће је састављено од тројице судија.

На општој седници поред ранијих овлашћења Врховни војни суд: прво, одлучује о стављању предлога Уставном суду Југославије за покретање поступка за оцењивање уставности или законитости прописа или

других општих аката, било да је сам дао иницијативу зато, било да је иницијатива потекла од војног суда првог степена: друго, утврђује на основу проучавања односа и појава запажених у свом раду, предлоге које ће ставити војним органима за предузимање мера ради сузбијања и отклањања друштвено опасних и штетних појава и за учвршћивање законитости: треће, утврђује начелне ставове по питањима од значаја за јединствену примену закона од стране војних судова.

За судију Врховног војног суда, за разлику од ранијег закона, може бити постављен судија војног суда првог степена који се на тој дужности налазио најмање три године, као и официр правне службе који је као дипломирани правник провео у раду на правним пословима најмање пет година и који су стекли потребно искуство за вршење функције судије Врховног војног суда. У овом Закону су регулисани посебне одредбе о парничном поступку пред војним судовима, а одредбе закона о парничном поступку примењују се супсидијерно. Поред одредбе о надлежности судије појединаца у стварима накнаде штете одређено је, право да послове и овлашћења општинских и окружних судова као првостепених судова — врше првостепени војни судови: друго, да послове и овлашћења Врховних судова и другостепених судова — врши Врховни војни суд: и треће, да се у поступку пред војним судовима неће примењивати одредбе Закона о парничном поступку о расправи пред другостепеним судом и ревизији. Одређено је да против одлука (правоснажних) судова првог степена у парничним (и кривичним) стварима којима је повређен закон, а о којима Врховни војни суд није решавао поводом правног лека, војни тужилац ЈНА може подићи захтев за заштиту законитости Врховном војном суду, а против правоснажних одлука Врховног војног суда (у кривичним или парничним стварима) којима је повређен закон — Врховном суду Југославије.

Овај Закон уводи, за решавање привредних и других имовинских спорова који настају из међусобних односа радних организација које производе за потребе ЈНА и федерације (и других радних организација када се предмет спора односи на ствари од интереса за народну одбрану) у вези са пословањем војних јединица и установа (и из односа федерације у вези са пословањем војних јединица и установа са другим радним организацијама кад се предмет спора односи на ствари од интереса за народну одбрану) војну привредну арбитражу, као независну институцију, при Државном секретаријату за народну одбрану која и данас постоји као независна институција.

II. Војни судови по Уставу од 1974. године

О правним стварима које се односе на спорове у вези са службом у Југословенској народној армији, после Устава од 1974. године донет је Закон о народној одбрани („Сл. лист СФРЈ”, бр. 22—74), и Закон о војним судовима од 1977. године („Сл. лист СФРЈ”, бр. 4—77) чије се одредбе примењују од првог јула 1977. године.

А. Одредбе закона о народној одбрани

Законом о народној одбрани (пored кривичне и дисциплинске одговорности) регулисана је и материјална одговорност војних лица. По овом Закону војно лице дужно је да накнади штету коју је за време вршења службе својом кривицом нанео федерацији. За штету која се нанесе службеном радњом, службеним актом или мером, за одговорност се тражи намера или крајња непажња. Војник, војник-обвезник на служби у ЈНА и питомец одговарају за штету само ако је учине намерно или из крајње непажње. Војна лица која у вези са вршењем службе у територијалној одбрани учине штету друштвено-политичкој заједници, односно организацији удруженог рада, одговарају по општим прописима. Федерација одговара за штету учињену трећем лицу од војног лица на служби у ЈНА. Република, Покрајина или Општина, односно организација удруженог рада одговара за штету коју трећем лицу нанесе војно лице-припадник територијалне одбране, ако је организовала вежбу или другу одлуку припаднику територијалне одбране. За остале штете учињене вршењем војне службе федерација, република, покрајина, општина и организација удруженог рада одговарају по општим прописима о накнади штете. Федерација има право на регрес према штетнику само ако је штета нанета намерно или из крајње непажње, али исто тако има право да накнађује будуће износе које је на основу правоснажне судске одлуке дужна да периодично исплађује оштећеном лицу. Остале друштвено-политичке заједнице и организације удруженог рада имају право на регрес од штетника по општим прописима за накнаду штете. О захтеву грађанина или правних лица за накнаду штете одлучује по тужби надлежни суд. Пре покретања поступка код суда, оштећени је дужан да поднесе захтев Државном секретаријату за народну одбрану — Војном правобранилаштву ЈНА ради покушаја решавања спора ван суда, а ако се о захтеву не одлучи у целини или се не доносе одлука у року од три месеца од дана подношења захтева може се подићи тужба код надлежног суда.

Б. Закон о војним судовима од 1977. године

Поред начелних одредби специфичних за вршење функције војних судова и прописа о кривичној функцији, Закон о војним судовима садржи правила: о организацији војних судова; о судијама војних судова; о посебним одредбама у парничном и управном поступку; о надлежности и саставу војних судова; о захтеву за заштиту законитости; и о Војној привредној арбитражи.

1. *Начелне одредбе.* — Поред уставних начела о судовима и посебних уставних начела о редовним судовима — која важе и за војне (као редовне) судове, Закон о војним судовима садржи неке специфичности општег карактера: прво, поступак пред војним судовима води се на једном од језика и писама народа Југославије; друго: војни судови прате и проучавају друштвене односе и појаве од интереса за остваривање својих функција, а нарочито оне који се односе на народну одбрану и без-

бедност земље, остваривање права војних лица и законитост рада војних органа и, на основу својих запажања, дају надлежним војним органима, скупштинама одговарајућих друштвено-политичких заједница и другим државним органима и организацијама предлоге за спречавање друштвено опасних и штетних појава и за учвршћење законитости, друштвене одговорности и социјалистичког морала. У војним судовима се проучавају и питања од интереса за уједначавање судске праксе и за правилно примењивање закона. Војни судови преко савезног секретара за народну одбрану, обавештавају Председника Републике као врховног команданта оружаних снага Социјалистичке Федеративне Републике Југославије о примењивању закона и о свом раду. Расправљање пред војним судом је јавно, а савезним законом се одређује у којим случајевима (ради чувања војне или друге тајне, заштите морала, интереса малолетника или других посебних интереса друштвене заједнице) у расправљању може бити искључена јавност. Јавност пред војним судовима обезбеђује се и давањем обавештења о току судског поступка под условима утврђеним савезним законом, давањем надлежним војним органима, скупштинама одговарајућих друштвено-политичких заједница и другим државним органима и организацијама предлога за спречавање друштвено опасних и штетних појава и за учвршћење законитости, друштвене одговорности и социјалистичког морала, обавештавањем Врховног команданта оружаних снага Социјалистичке Федеративне Републике Југославије о раду војних суда и објављивањем судских одлука. Одлуку војног суда првог степена може преиначити или укинуги Врховни војни суд у поступку који је одређен савезним законом. У којим случајевима Врховни војни суд одлучује у посебном већу или у општој седници о правним средствима одређује се овим законом, а у којим случајевима Савезни суд одлучује о правним средствима против одлука Врховног војног суда одређује се савезним законом. Као војно лице у смислу овог закона, сматра се: војник на служењу војног рока: питомац војне школе: Активни млађи официр, официр или војни службеник: лице из резервног састава, док се као војни обвезник налази на војној дужности: и цивилно лице које врши одређену војну дужност, а као цивилно лице сматра се оно лице које по овом закону није војно лице и које није ратни заробљеник.

2. *Организација војних суда.* — Према одредбама Закона, војни судови су: првостепени војни судови и Врховни војни суд. Војни судови првог степена оснивају се по територијалном принципу (за одређену војну територију), по персоналном принципу (за припаднике појединих војних јединица или установа — при војној јединици или установи) и по мешовитом принципу) за одређену војну територију и поједине војне јединице или установе). Оснивање, укидање, формацију, седиште и територију војних суда првог степена и формацију и седиште Врховног војног суда одређује Врховни командант оружаних снага. Седиште Врховног војног суда је у Београду.

3. *Састав.* — Војни судови суде у већима, а у одређеним случајевима из надлежности војног суда првог степена суди судија појединац тог суда (по одредбама Закона о парничном поступку). Већа су састављена од судија и судија-поротника или од судија, а председава им судија.

4. *Надлежност.* — У грађанским стварима војни судови суде о споровима за накнаду штете коју војна лица на служби у Југословенској народној армији или грађанска лица на служби у Југословенској народној армији учине федерацији у вези са вршењем службе, о захтеву федерације за накнаду износа који је исплаћен због незаконитог или неправилног рада тих лица и о другим споровима када је то одређено савезним законом.

В. Надлежност и састав првостепених војних суда

Војни судови првог степена су надлежни (поред обављања кривичне функције): прво, да одлуче у првом степену о грађанским стварима из надлежности војних суда: друго, да одлуче у првом степену о предлозима за заштиту због незаконитих радњи службених лица у војним органима ако није обезбеђена друга судска заштита: треће, да одлучују у првом степену о другим правним стварима кад је то одређено савезним законом: и да врше друге послове који су им савезним законом стављени у надлежност (на пример — по одредбама Закона о парничном поступку).

Војни судови првог степена суде у већима састављеним од једног и двојице судија-поротника (за одређена кривична дела предвиђен је други састав), а кад одлучује о предлогу за заштиту законитости (или ван главног претреса) веће је састављено од тројице судија (чл. 18, ст. 1. и 5). У имовинским споровима судија појединац суди за спорове у којима је по Закону о парничном поступку одређена надлежност другог редовног првостепеног суда. Кад војни суд суди у већу о имовинским споровима судије-поротници су активна војна лица осим у споровима грађанских лица на служби у Југословенској народној армији у којима један судија-поротник мора бити грађанско лице на служби у Југословенској народној армији.

У војним судовима првог степена одржавају се, по потреби, седнице свих судија на којима се нарочито: разматрају питања која се односе на друштвене односе и појаве које суд прати и проучава и питања од интереса за уједначавање судске праксе и за правилно примењивање закона: утврђују предлози који се стављају надлежним војним органима, скупштинама друштвено-политичких заједница и другим државним органима и организацијама за спречавање друштвено опасних и штетних појава и за учвршћење законитости, друштвене одговорности и социјалистичког морала. На тим седницама се припремају и обавештења о примењивању закона о раду суда и одлучује о покретању поступка за оцењивање уставности или законитости. Седницу сазива и њоме руководи председник првостепеног војног суда.

Војни суд првог степена покреће пред надлежним уставним судом поступак за оцењивање уставности закона и уставности и законитости других прописа, општих аката или самоуправних општих аката, кад се питање уставности, односно законитости постави у поступку пред војним судом првог степена. Они обавештавају Врховни војни суд о покретању поступка за оцењивање уставности и законитости и не могу наставити по-

ступак пре него што надлежни уставни суд донесе одлуку о покретању поступка за оцењивање уставности или законитости. У војним судовима првог степена води се евиденција података о односима и појавама запаженим у раду суда.

Г. Надлежност и састав Врховног војног суда

Врховни војни суд (поред овлашћења у вршењу кривичне и управне функције) надлежан је:

прво:

да одлучује о жалбама против одлука војних суда првог степена;

друго,

да одлучује о захтеву за заштиту законитости против правоснажних одлука војних суда првог степена (у случајевима одређеним овим законом); за сада реч је о заједници социјалног осигурања војних осигураника која као интересна заједница окупља војне осигуранике и решава о њиховим одређеним правима из социјалног осигурања и то управо с обзиром на службу у Југословенској народној армији;

треће,

одлучује о захтеву за заштиту слободе и права зајамчених Уставом СФРЈ, ако је таква слобода или право повређено коначним појединачним актом војног органа, а није обезбеђена друга судска заштита;

четврто,

решава сукобе надлежности између војних суда првог степена;

пето,

одређује делегате Врховног војног суда за заједничку седницу врховних суда;

шесто,

утврђује начелна правна схватања о питањима која су од значаја за јединствено примењивање закона од стране војних суда;

седмо,

покреће пред надлежним уставним судом поступак уставности закона и уставности и законитости и других прописа, општих аката и самоуправних општих аката, кад се питање уставности и законитости постави у поступку пред Врховним војним судом (при чему важе одредбе о застоју у поступку до одлуке Уставног суда као и за исту ситуацију код првостепених војних суда) и

осмо,

врши и друге послове које су му савезним законом стављени у надлежност (чл. 23).

Кад Врховни војни суд одлучује о жалбама против пресуда војних суда првог степена донесених у имовинским споровима или кад одлучује у управним споровима или о захтеву за заштиту законитости против правоснажних војних суда првог степена, као и у осталим случајевима,

веће је састављено од тројице судија. Судије-поротници у Врховном војном суду су официри.

1. *Општа седница Врховног војног суда.* — Врховни војни суд обавља своју функцију и у општој седници.

У општој седници Врховни војни суд:

прво:

утврђује, на основу проучавања односа и појава запажених у свом раду, предлоге које ће ставити надлежним војним органима, скупштинама одговарајућих друштвено-политичких заједница и другим државним органима и организацијама за спречавање друштвено опасних појава и за учвршћење законитости, друштвене одговорности и социјалистичког морала;

друго,

одлучује о покретању поступка за оцењивање уставности и законитости пред надлежним уставним судом;

треће,

даје мишљење о потреби доношења или мењања закона и других прописа који су од интереса за народну одбрану или који се односе на оружане снаге и службу у њима;

четврто,

утврђује начелна правна схватања о питањима која су од значаја за јединствено примењивање закона од стране војних судова;

пето,

одређује делегате Врховног војног суда за заједничку седницу врховних судова;

шесто,

одлучује о захтеву за заштиту законитости против правоснажних пресуда војних судова првог степена и

седмо,

врши друге послове одређене савезним законом.

Начелна правна схватања обавезна су за сва већа Врховног војног суда и могу се изменити само на општој седници. Врховни војни суд обавештава Савезни суд и војне судове, првог степена о начелним правним схватањима усвојеним на општој седници. Општу седницу сачињавају председник и судије Врховног војног суда, а сазива је и њоме руководи председник тог суда. За пуноважно одлучивање потребно је присуство најмање две трећине судија, а одлука се доноси већином гласова свих судија Врховног војног суда. У Врховном војном суду води се евиденција о подацима, односима и појавама запаженим у раду судова, као и евиденција о судској пракси.

2. *Судије и судије-поротници.* — Судије и судије-поротнике поставља Врховни командант оружаних снага, а приликом постављења председника и судија примењује се начело што сразмерније заступљености република и аутономних покрајина. За судију војног суда првог степена може бити постављен официр правне службе — дипломирани правник који је положио испит за чин мајора правне службе или правосудни испит, а

за судију Врховног војног суда официр правне службе који је најмање три године провео на дужности судије војног суда првог степена и официр правне службе — дипломирани правник који је положио испит за чин мајора правне службе или правосудни испит, а за судију Врховног војног суда официр правне службе који је најмање три године провео на дужности судије војног суда првог степена и официр правне службе — дипломирани правник који је положио испит за чин мајора правне службе или правосудни испит и провео у раду на правним пословима најмање пет година. Судије се постављају на време од четири године и по истеку тог времена могу бити поново бирани, а судије-поротници на две године из редова официра, млађих официра, војних службеника и грађанских лица на служби у оружаним снагама, а дају свечану изјаву пред Врховним командантом оружаних снага или старешином кога он одреди. Судија и судија поротник не могу одговарати за мишљење и за дати глас у вршењу судијске дужности и без одобрења Врховног команданта оружаних снага не могу бити стављени у притвор због кривичног дела учињеног у вршењу судијске дужности. Судије и судије-поротници одговарају по прописима о дисциплинској одговорности војних лица за повреде војне дисциплинске дужности учињене ван вршења судијске дужности, а за расправљање о овој одговорности надлежан је — председник војног суда, а за председника војног суда првог степена-старешина војне јединице за чију је војну територију суд основан, или старешина војне јединице односно установе при којој је суд основан. Остале одредбе Закона о служби у оружаним снагама којима су уређени односи у служби, права, дужности и одговорности војних лица, важе и за председнике и судије војних судова.

Посебне одредбе о парничном поступку пред војним судом и одредбе о војној привредној арбитражи

У парничном поступку пред војним судовима примењују се одредбе Закона о парничном поступку осим прописа који се односе на поступак у споровима мале вредности, на расправу пред другостепеним судом и на ревизију. Послове и овлашћења који су одређени Законом о парничном поступку врше: прво, послове и овлашћења других редовних првостепених судова — војни судови првог степена: и друго, послове и овлашћења других редовних другостепених судова — Врховни војни суд.

О захтеву за заштиту законитости против правоснажних одлука војних судова првог степена, о којима Врховни војни суд није одлучивао поводом правног средства, одлучује Врховни војни суд. О захтеву за заштиту законитости против правоснажних одлука Врховног војног суда којима је повређен савезни закон, одлучује Савезни суд. Врховни војни суд кад решава о захтеву за заштиту законитости против правоснажних одлука свог већа којима је повређен републички или покрајински закон, одлуке доноси у општој седници.

За решавање одређених спорова из међумесних односа организација уједињеног рада, војних установа и организација, војних јединица и феде-

рација у вези са пословањем војних јединица, установа и организација, и наведених организација односно установа и других организација удруженог рада — ако се предмет спора односи на ствари од интереса за народну одбрану — установљена је Војна привредна арбитража при Савезном секретаријату за народну одбрану, која одлуке доноси на основу закона и самоуправних општих аката као независна институција у свом раду. Арбитража одлучује у већу од председника Арбитраже (кога именује савезни секретар за народну одбрану за период од четири године) и двојице арбитра (које бирају странке у спору са листе коју за четири године унапред утврђује савезни секретар за народну одбрану), а надлежност се заснива искључиво на основу писменог споразума (арбитражна клаузула) између странака — за један одређени спор или за спорове који могу настати из одређеног правног односа.

др Верољуб Рајевић

SUMMARY

The development of military courts

Military courts were formed during the national liberation struggle and the socialist revolution, as their significant organs. At first they operated as regular courts attached to the military units, but were transformed into independent courts from 1943. From 1947, they also became competent for civil cases. The development of military courts is closely related to the development of our society as a whole and its judicial system.

From their formation to the present day, there are military courts in the Yugoslavian armed forces, the functions of which are set out on federal level, since its specific nature and significance the requirement and needs of national defence and the security of the country have initiated it; also they are a part of the integral system of power of the working people and the working class. Military courts are regular courts which, apart from their criminal function, also have within their competence various legal disputes relating to services in the Yugoslavian armed forces. In civil cases, military courts pass judgement in disputes for compensation of damaged made by military personnel and civilians employed in the armed to the Federation forces in connection with the execution of their duties, and in cases where the Federation has demanded compensation of sums payed out because of illegal actions of these persons.

There are military courts of original jurisdiction and the Supreme Military Court. The military courts of original jurisdiction formed according to the territorial principle, attached to the military units and institutions, or according to the mixed principle. Their work during hearings is carried out in councils, but in certain cases, in the courts of original jurisdiction, hearings can be presided by an individual judge. Judges councils are made up of professional judges and jurors, or only professional judges as the case may be, but they are always presided by a professional judge.

All matters pertaining to the organisation of the military court system are decided by the Supreme Commander of the Armed Forces. The residence of the Supreme Military Court is in Belgrade. All judges and jurors are appointed by the Supreme Commander of the Armed Forces. When appointing presidents and judges of the courts, the principle of proportionate representation of all constituent republics and autonomous provinces is applied.

The rule is that the decisions of the military courts may be repealed or amended only by the relevant military court in legal procedure; the Supreme Court of the SFRY will decide in cases of appeal against decisions of the Supreme Military Court and decide on the legality of the decisions of the Supreme Military Court only when so provided by law. The Supreme Military Court may perform its functions in general sessions as well.

In lawsuit procedure before the military courts, there are applied the provisions of the Lawsuit Procedure Law with the exclusion of those provisions relating to the disputes of small value, the hearing before the courts of secondary jurisdiction, and the revision.

The Supreme Military Court is relevant to discuss all demands for the protection of legality against legally effective decisions of the courts of original jurisdiction, while the Supreme Court of the SFRY is relevant to discuss all demands for this legal remedy against the decisions of the Supreme Military Court, where an injury of the federal law has been made.